

בס"ד חג סוכות: האם בארץ ישראל יש ליטול לולב בחג ראשון שחל בשבת

פתיחה

מעיקר הדין כפי שכותבת התורה, המצווה ליטול לולב כל שבעת ימי החג נוהגת רק בבית המקדש, וכלשון הפסוק: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֶגְגֹף עֵץ-עָבֹת וְעֶרְבֵי-נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים", דווקא לפני ה' יש לשמוח שבעת ימים. אמנם לאחר חורבן בית המקדש כפי שמתארת המשנה (ג, יב), תיקן רבי יוחנן בן זכאי, כחלק ממספר תקנות שתיקן לאחר החורבן, שיש ליטול לולב גם בשאר המדינה שבעת ימים, זכר למקדש.

הגרי"ד סולביצ'יק (רשימת שיעורים סוכה, כט ע"ב) דן בשאלה, האם מצוות נטילת לולב במקדש בכל שבעת ימים שווה במעמדה לנטילה ביום הראשון, או שיש הבדל בין חיוב היום הראשון לבין שאר הימים, וטען שיש בענין זה בין רש"י ותוספות לבין שאר הראשונים הבדלי גישות. נפקא מינה למחלוקת זו תהיה, האם הפסולים הנוהגים ביום הראשון נוהגים במקדש כל שבעת הימים, כגון האיסור להשתמש בארבעת המינים שאולים או כשאחד מארבעת המינים חסר ועוד. ובלשונו:

"רש"י ותוספות סוברים, שהכתוב ושמתם במקדש מאריך את זמן מצוות ולקחתם במקדש לשבעת ימים, ומעיקר דין הן מצוה אחת. הנוטל לולב במקדש ביום ראשון מקיים את מצוות ולקחתם ובשאר ששת הימים, אותה המצווה עצמה מתקיימת על ידי הפסוק ושמתם, מפני כך כל הפסולים דאורייתא של יום ראשון, שאול, חסר והדר - פסולים כל שבעה במקדש, ועל זה חולקים ראשונים אחרים כדלהלן."

כאמור, מדין תורה יש ליטול לולב במקדש שבעה ימים, ולאחר החורבן יש ליטול שבעה ימים בכל המדינה, ובהכרח ימים אלו כוללים את השבת. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה האם יש ליטול לולב בשבת. כפי שנראה, שאלה זו הייתה נתונה במחלוקת בין התלמודים ומדרשי ההלכה, ויש לה קשר לסוגיה בה עסקנו בעבר (ראש השנה, שנה ו'), האם יש לתקוע בשופר בשבת. על מנת לענות על שאלה זו נפתח בשאלה אחרת והיא, האם שונה דין ירושלים משאר המדינה.

לולב בירושלים

כפי שראינו לעיל, מדין תורה רק בבית המקדש יש ליטול לולב שבעה ימים. נחלקו הראשונים, מה דין ירושלים:

א. **הרמב"ם** (פירוש המשנה סוכה ג, י) סבר, שירושלים נחשבת כבית המקדש, ומשום כך יש ליטול בה לולב מדאורייתא כל שבעה. כפי שראינו בעבר (ראש השנה, שנה ו'), כך יש שהסבירו גם מדוע פסק שבירושלים יש לתקוע בשופר בשבת. ראייה להבנה זו הביא **הערוך לנר** (סוכה שם) מכך, שבפסוקים המתייחסים לאכילת מעשר שני נאמר שיש לאוכלו לפני ה', וניתן לאוכלו בירושלים. אם כן בדומה לכך גם בהלכות לולב שנאמר שיש לקחתו שבעת ימים לפני ה', יש ליטול גם בירושלים.

עוד הוסיף **הביכורי יעקב** (תרנח, א), שאין ראייה כנגד הרמב"ם מהגמרא במסכת יומא (כא ע"א) המקשה, מדוע היא פותחת ומונה עשרה ניסים שאירעו בבית המקדש, ומסיימת שמעולם הזיק נחש ועקרב בירושלים. ולכאורה משמע מכאן שהמקדש בירושלים מקומות שונים הם. שכן הגמרא מתייחסת לבית המקדש, ולא למקדש, ואכן בית המקדש בוודאי אינו ירושלים. עוד הוסיף, שכדברי הרמב"ם עולה מדברי הירושלמי, הכותב במפורש שדין שמחתם לפני ה' אלוהיכם נוהג גם בירושלים. ובלשונו:

"ומדברי (הרמב"ם) בחיבורו אין הכרע. אכן מדכתב בפירוש המשניות דיש לו דין מקדש ילמד סתום מן המפורש... גם כתבתי שם, שבירושלמי מבואר דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים קאי על ירושלים, ושגם משמעות הכתוב כן, דהא גם במעשר שני כתיב ואכלת לפני ה' אלקיך שנאכל בירושלים... ואם כן מה פריך ביומא פתח במקדש וסיים בירושלם. ולפי זה אתי שפיר, דשם נאמר עשרה ניסים נעשו בבית המקדש, ובכלל בית המקדש ודאי ירושלם אינו."

ב. **הריטב"א** (סוכה מא ע"א, ד"ה) ו**רש"י** (ד"ה במדינה) חלקו וסברו, שירושלים נחשבת כשאר המדינה. **הגרי"ד סולביצ'יק** (סוכה שם) הוסיף וטען שכך גם דעת הרמב"ם, שכן למרות שבפירוש המשנה אכן כתב שהמקדש כולל את ירושלים, בי"ד החזקה השמיט דין זה. בהלכות לולב כלל לא הזכיר דין זה, וגם בהלכות שופר כאשר כתב שיש לתקוע בירושלים, אפשר להבין שהסיבה לכך שיש לתקוע היא משום שבירושלים היה בית דין הגדול, ולא בגלל שירושלים נחשבת כמקדש.

כיצד ידחו את הראייה לדברי הרמב"ם מהלכות מעשר שני? **המאירי** (ד"ה אמר) כתב, שבהלכות מעשר שני יש דין מיוחד, והפסוק מתייחס לירושלים כמקום הנמצא לפני ה', רק כדי להדגיש שלא ניתן לאוכלו באחד השערים שבמדינה. ולראייה שאין הבנת הרמב"ם נכונה, הביא **רבי מאיר שמחה** (חידושים סוכה שם) מכך שכפי שראינו בפתיחה, רבי יוחנן בן זכאי תיקן ליטול לולב בשאר המדינה כל שבעה זכר למקדש שנחרב. ואם גם בירושלים נוטלים כל שבעת הימים, מדוע צריך לתקן זכר למקדש?!

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **הביכורי יעקב** (תרנח, א) סבר, שיש מקום לחשוש לדעת הרמב"ם שנטילת לולב בירושלים כל שבעת הימים מדאורייתא, למרות שבית המקדש חרב, שכן קדושת המקום נמשכת. משום כך פסק, שהנוטל בזמן הזה לולב בירושלים העתיקה, עליו להקפיד כל שבעת הימים שבארבעת המינים שלו לא יהיה בהם פסול חסר, שאול וכו' כנהוג ביום הראשון, שכן יש מקום לומר שפסולים אלו נוהגים בירושלים כל שבעה (כפי שראינו בפתיחה). בנוסף, עליו לכוון שהוא נוטל לולב שספק חיובו מדרבנן ספק מדאורייתא.

ב. **רבי מאיר שמחה** (חידושים שם) חלק וסבר, שאין לחשוש לדעת הרמב"ם בעקבות הקושיות לעיל, ובעקבות כך שרוב הראשונים חולקים על עמדתו. כך נראה שפסק גם **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה ב, נז), שכן למרות שכתב שניתן לדחות את קושיות רבי מאיר שמחה (שאחת מהן ראינו לעיל), ציין שמסתבר שגם אם המצווה לשמוח לפני ה' נוהגת גם בירושלים וכדברי הרמב"ם, בפשטות דין זה נוהג רק כשבית המקדש קיים, ממנו עיקר השמחה, ולא כאשר הוא חרב.

מכל מקום לפי כל השיטות שראינו לעיל, בוודאי שבזמן הזה יש ליטול לולב בכל המדינה שבעה ימים. האם יש ליטול לולב גם בשבת? מדין תורה נראה שאין הבדל בין הימים. דנו הפוסקים מה הדין כאשר היום הראשון חל בשבת, בעקבות מחלוקת סוגיות: **מצד אחד**, המשנה במסכת סוכה (מא ע"ב) כותבת כדבר פשוט שלולב ניטל בשבת בארץ ישראל כאשר היום הראשון חל בשבת, ורק בחוץ לארץ אינו דוחה, שכן בגלל העיכוב בהגעת השלוחים המבשרים על קידוש החודש, היה ספק באיזה יום חל חג ראשון של סוכות. משום כך לאחר מכן כאשר הגמרא (מג ע"א) דנה בסתירה בדברי המשנה, הכותבת שמצד אחד נטלו לולב בשבת במקדש ומצד שני בבית הכנסת, היא מחלקת בין מצב בו בית המקדש בנוי, לבין מצב בו בית המקדש חרב.

אם כך, מדוע רק ביום הראשון דוחה הנטילה שבת ולא בשבת חול המועד? הגמרא מנמקת, שדין זה בעקבות גזירה רבה, איתה נפגשנו בעבר כאשר עסקנו בתקיעת שופר בשבת. רבה חשש, שמתוך ההתעסקות בלימוד תקיעת השופר, או נטילת הלולב, יבואו לטלטל ד' אמות ברשות הרבים, ויעברו על איסור תורה. משום כך בתקיעת שופר, רק במקום בו יש בית דין ניתן לתקוע, ולולב נוטלים רק ביום הראשון, שכן בגלל חשיבותו (שאז נוטלים מדין תורה גם בשאר המדינה) לא רצו לגזור. ובלשון הגמרא:

"אמר רבה: גזרה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד, ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים... אי הכי, יום ראשון נמי... ראשון דאיתיה מן התורה בגבולין לא גזרו בהו רבנן. אי הכי האידנא נמי. אן לא ידעינן בקיבועא דירחא. אינהו ידיעי בקיבועא דירחא לידחלו! אין הכי נמי; דתנן חדא: ביום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית, ותנן אידך: לבית הכנסת. כאן בזמן שבת המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים, שמע מינה."

מצד שני, הגמרא דף לאחר מכן (מג ע"ב) דנה מדוע בזמן הזה מצוות נטילת ערבה אינה דוחה שבת, כאשר היום השביעי חל בשבת וכדברי המשנה, ובמקום לחלק בין בני חוץ לארץ לבני ארץ ישראל, היא כותבת שבזמן הזה גם בני ארץ ישראל לא נוטלים וכשם שלא נוטלים לולב ביום הראשון שחל בשבת. ונימק **רש"י** (ד"ה לדידהו) בטעמה, שלא רצו לעשות פילוג בין הקהילות בדבר כל כך משמעותי כנטילת לולב, לכן אף אחד לא נוטל. משום כך, את הסתירה במשנה, מיישבת הגמרא כאן אחרת מדברי הגמרא לעיל, וכותבת שכאשר נאמר שנוטלים לולב בבית כנסת, הכוונה לשאר בני המדינה רק כאשר בית המקדש עמד בבניינו.

מדוע לפי סוגיה זו גזרו שלא ליטול כלל, ולא קבעו שניתן יהיה ליטול באופנים מסוימים, וכפי שהתירו תקיעה בשופר בנוכחות בית דין? **הריטב"א** (מגילה ד ע"ב, ד"ה והנכון) יישוב, שבעוד שבתקיעת שופר די באחד התוקע והשאר יישמעו, מצוות לולב מסורה לכל אחד ואחד והחשש לטלטול ברשות הרבים גובר. **הרשב"א** (ראש השנה כט ע"ב, ד"ה יום) צעד בכיוון שונה ותרץ, שסגולת השופר להעלות את זכרון בני ישראל לפני הקב"ה, ולכן לא רצו לבטל תקיעה זו לגמרי.

להלכה

בניגוד לבבלי שכאמור מזכיר את גזירת רבה, החושש שמא יטלטלו את חפץ המצווה ברשות הרבים, בירושלמי לא מוזכרת גזירה זו. משום כך ולדוגמא, כאשר דן הירושלמי (ראש השנה ד, א) בשאלה מדוע לא תוקעים בשופר בשבת, הוא לומד דין זה מהפסוק בפרשת אמור "זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ", זכרון בלבד ולא תקיעה. בנוסף, הנימוק שמובא (מגילה ג, ד) לאי קריאת מגילה בשבת הוא, שהותר לקרוא בכתבי הקודש רק מהמנחה ולמעלה, ומגילה קוראים בבוקר שיש פרסום הנס.

לכאורה לפי זה יוצא שלשיטת הירושלמי ניתן יהיה ליטול לולב בשבת חול המועד, שכן לא גזרו שמא יטלטלוהו, אלא שלמעשה במקרה זה הוא דורש (סוכה ג, יא) מהפסוק הכותב "ולקחתם לכם ביום הראשון", שדווקא כאשר היום הראשון חל בשבת יש ליטול, ולא בשבת חול המועד. עוד מוסיף הירושלמי, שהחובה ליטול ביום הראשון שחל בשבת לא חלה בחוץ לארץ, שם מחמת עיכוב השליחים יש ספק מהו היום הראשון. עם זאת, אינו מזכיר את דברי הבבלי, שמחמת כך טען שגם בארץ ישראל לא יטלו. ובלשונו:

"חברייא בעון קומי רבי יונה היך מה דאת אמר והקרבתם אשה ליי' שבעת ימים. אין שבעה בלא שבת. ודכוותה ושמתם לפני יי' א-להיכם שבעת ימים. אין שבעה בלא שבת. אמר לון שנייא הוא, דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, חלק הראשון מהן. מעתה במקדש ידחה בגבולין לא ידחה. אמר רבי יונה אילו הוה כתיב ולקחתם לפני יי' א-להיכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה. אלא ולקחתם לכם מכל מקום. ושמתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים בירושלים."

כפי שמובא אפילו בתקופת הגאונים (ספר החילוקים, סי' נא), בארץ ישראל נהגו ליטול לולב ביום הראשון שחל בשבת. לעומת זאת הראשונים וביניהם **הרמב"ם** (סוכה ולולב ז, יז) ו**הריטב"א** (סוכה מג ע"א), פסקו כדברי הסוגיה השניה בבבלי שראינו, שגם בארץ ישראל אין ליטול, כדי לא ליצור פער בין בני ארץ ישראל לבני חוץ לארץ. כך גם בפועל המנהג בארץ ישראל בזמן הזה וכפסק **השולחן ערוך** (תרנ"ב, ב), שכן עם הזמן פחתה השפעת התלמוד הירושלמי על בני ארץ ישראל במגוון נושאים.

לכאורה כפי שהעיר **הריטב"א** (שם), בזמן הזה גם לדעת הבבלי היה מקום ליטול לולב כאשר היום הראשון חל בשבת, שכן לאחר שתיקנו לוח שנה וגם בני חוץ לארץ יודעים בוודאות מתי חל היום הראשון של חג הסוכות, שוב אין סיבה שלא יטלו, ויבטלו מצווה מדאורייתא. ונימק, שאכן כך היה ראוי שיהיה, אלא שהגמרא (ביצה ד ע"ב) קובעת שמחשש שמא יחזור הדבר לקלקול, ומשום מה לא יידעו בחוץ לארץ מתי חל יום טוב ראשון של חג, קבעו שדין זה לא משתנה, וצריך בית דין כדי לבטל תקנות אלו של הגמרא.

כמו כן, גם בירושלים לא ניתן ליטול ביום הראשון, בהתבסס על דעת הרמב"ם שירושלים נחשבת כמו בית המקדש, ובבית המקדש נטלו לולב תמיד ביום הראשון שחל בשבת. שכן למרות שמדובר בביטול עשה, רבים מהראשונים לא הסכימו לשיטת הרמב"ם, וגם את דעת הרמב"ם יש שביארו כדעת שאר הראשונים, ובנוסף שינויים מעין אלו זקוקים להסכמה רחבה, דבר שאינו קיים היום. עם זאת, וודאי שהנוטל לולב בשבת בירושלים אינו עובר על איסור מוקצה.

חג שמח! קח לקרוא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו¹...

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? מוזמן במייל: tora2338@gmail.com או בערוץ הוואטסאפ 'הלכה בפרשה'.